

PRÁVNÍ NORMY; PRÁVNÍ PRINCIPY; PRINCIP PROPORCIONALITY

Tento seminář je poslední z těch, které jsou věnovány právní ontologii. Již víme, co právo je, jaké má charakteristiky a nyní se zaměříme na jeho strukturu – konkrétně na právní pravidla, ze kterých se skládá. Základním tématem semináře proto budou právní normy a právní principy.

V teoretické části se nejprve podíváme na některé teorie právních norem (či spíše teorie teorií právních norem), poté na platnost právní normy (včetně kolize platností) - v učebnici je to na stranách [148 – 162](#) a její strukturu – v učebnici na str. [174 – 196](#). Pak se zaměříme na klasické a logické (logicko-aplikační) způsoby vymezení právního principu (tedy toho, jak se liší od právní normy) a princip proporcionality (v učebnici str. [197 – 242](#)).

V praktické části pro nás bude důležité prozkoumat jednotlivé typy platností právní normy a zjistit jejich případnou kolizi a poté si ukázat, jak soudy aplikují princip proporcionality (v souvislosti s aplikací právních principů).

Obsah

Právní norma	2
Teoretická část	2
Teorie právní normy	2
Platnost právní normy (včetně kolize platností)	3
Struktura právní normy	5
Praktická část.....	6
Nález sp. zn. Pl. ÚS 14/94 ze dne 8. 3. 1995 (N 14/3 SbNU 73; 55/1995 Sb.)	6
Usnesení sp. zn. Pl. ÚS 5/98 ze dne 22. 4. 1999 (U 32/14 SbNU 309).....	10
Právní principy	11
Teoretická část	11
Klasické vymezení právních principů.....	12
Logické vymezení právních principů.....	12
Princip proporcionality	13
Praktická část.....	14
Nález sp. zn. Pl. ÚS 4/94 ze dne 12. 10. 1994 (N 46/2 SbNU 57; 214/1994 Sb.)	14
Nález sp. zn. III. ÚS 256/01 ze dne 21. 3. 2002 (N 37/25 SbNU 287)	16
Rozsudek Krajského soudu v Brně ze dne 6. listopadu 2009 č. j. 24 C 45/2007-121	17

Právní norma

Teoretická část

Předpokládejme, že všichni víme, co je to právní norma (je to téma předmětu Teorie práva). Víme, jak se chová, jaké má vlastnosti, znaky, strukturu atd. Nejprve se zaměříme na její definice (co to vlastně právní norma je – teď z obecnějšího, tedy filozofického, hlediska), pak na její platnost a pak na strukturu. A aby toho nebylo málo, pak od ní odlišíme právní princip (ale to už bude jiná kapitola).

Teorie právní normy

Nejprve čistě k teorii – ať naši strukturu trochu rozšíříme a celý systém nám pomalu začne dávat smysl. Vraťme se nyní k jedné z základních distinkcí mezi právním pozitivismem a právním naturalismem – k noetické distinkci. Ta je založena na rozdílu – „nepřeklenutelné propasti“ - mezi bytím (Sein; tím, co je) a mětím (Sollen, tj. tím, co má být). Inu, jak to říkal francouzský matematik [Jules Henri Poincaré](#) (1854 – 1912): „*Pokud jsou oba předpoklady v [sylogismu](#) oznamovací, závěr bude také oznamovací. Aby bylo možné vyvodit závěr v rozkazovací způsobu, musí být alespoň jeden z předpokladů sám rozkazem.*“ (Poincaré, J. H. [Dernières Pensées](#). Paris: Ernest Flammarion, 1917, s. 225). Noetická distinkce se promítá i do koncepcí podle kterých můžeme charakterizovat právní normu (je to základní jednotka právního řádu, celého práva, tak proč ne).

Podle finského (nebo také švédského) filosofa a držitele Ceny Selmy Lagerlöfové [Georga Henrika von Wrighta](#) (1916 – 2003) jde v zásadě o to, zda lze normě přisoudit hodnotu pravdivosti (pak to, co má být, lze logicky odvodit z toho, co je), nebo to nelze (a z toho co je, nelze nijak objektivně logicky odvodit, to co má být; to je skeptický přístup stran Humovy teze a je to pozice vlastní právnímu pozitivismu). Podle toho rozlišuje **kognitivismus** (deskriptivní přístup) a **non-kognitivismus** (preskriptivní přístup) při definování právních norem.

Samotný von Wright ke kognitivismu konstatoval: „*První přístup nazývám kognitivistický (nebo deskriptivní). Podle něj jsou některé normy pravdivé, tj. že o nich lze pravdivě říci, že něco nebo něco jiného má nebo může být. Lze rozlišit dvě formy tohoto přístupu, podle toho, zda je pravda vyvozena z empirické skutečnosti, která má být zjištěna pozorováním sociální reality, nebo zda je považována za určitý druh potřeby, který je třeba pochopit prostřednictvím reflexe z podstaty zákona a morálky. Tyto pozice se nazývají naturalistický a non-naturalistický kognitivismus (deskriptivismus).*“ (Wright, G. H. v. Is and Ought. In Doeser, M. C. Kraay, J. N. (eds) *Facts and Values. Philosophical Reflections from Western and Non-Western Perspectives*. Dordrecht: Kluwer, 1986, s. 34)

Kognitivistické přístupy proto předpokládají, že normě lze přiznat pravdivostní hodnotu. A vzhledem k tomu, že pravdu budeme i nadále pojímat jako shodu tvrzení se skutečností, je podstatné, s čím normu srovnáváme (norma je v tomto případě tím tvrzením) – zda s empiricky poznatelnou skutečností (to je **naturalistický kognitivismus**) nebo s podstatou práva případně morálky, kterou můžeme chápat jako přirozené právo (to je **non-naturalistický kognitivismus**). Non-naturalistický kognitivismus spojuje

von Wright s různými přirozenoprávními teoriemi. Naturalistický kognitivismus je blízký různým empirickým směrům – sociologickým, psychologickým a dnes bychom řekli i ekonomickým.

Preskriptivní přístup k definicím (teoriím) právní normy charakterizuje von Wright takto: „*Pojem „preskriptivismus“ naznačuje, že normy jsou vydávány určitou normativní autoritou, [...] a jsou namířeny na některé jednající subjekty nebo skupiny lidí, subjektům normy. Základním vzorem je pán, který svým poddaným ukládá povinnosti a dává povolení. Pán však také může být zákonodárcem, složeným z členů vybraných podle některých pravidel (norem) a přijímající zákony (normy) podle procedurálních předpisů (norem). Autoritou ale také může být samotná skupina, která si v průběhu generací vyvinula obyčeje a jiná pravidla pro chování svých členů. Může to být také fiktivní nadpřirozená autorita, jako je Jehova, který na hoře Sinaj předal Mojžíšovi desky.*“ (Wright, G. H. v. Is and Ought. In Doeser, M. C. Kraay, J. N. (eds) *Facts and Values. Philosophical Reflections from Western and Non-Western Perspectives*. Dordrecht: Kluwer, 1986, s. 35)

Preskriptivní přístup (non-kognitivismus) je spojený s autoritou. Norma, včetně právních norem, proto nemůže být pravdivá – není poznávaná, ale je vytvářena normativní autoritou – bez ohledu na to, jestli je skutečná (parlament, pán) nebo předpokládaná (společnost tvořící právní obyčeje) nebo úplně fiktivní (Jehova; samozřejmě z pohledu pozitivního práva, právní naturalisté by mohli hlasitě nesouhlasit). Von Wright přímo nepíše o non-kognitivismu, ale o preskriptivismu (preskriptivním přístupu), pro který se pojem „non-kognitivismus“ hodí (viz např. Holländer). [Aleksander Peczenik](#) (1937 – 2005), polský a posléze švédský právní filosof, přidal, že podle non-kognitivismu normy (nebo jiné hodnotové soudy) pouze vyjadřují pocity, emoce atp. (Peczenik, A. *On Law and Reason*. Springer, 2009, s. 55). Nemůžeme proto nijak očekávat, že budou pravdivé.

Von Wright shrnul svůj postoj k otázce pravdivosti normy takto: „*Normy prohlašují určité věci (jednání nebo stavy) za povinné, dovolené nebo zakázané. Taková prohlášení nejsou ani pravdivá, ani nepravdivá. Ani mezi normami navzájem, ani mezi normami a skutečnostmi nemohou existovat logické vazby, například vztahy kontradikce nebo implikace. V tomto smyslu jsou Bytí a Měti odděleny „nepřeklenutelnou propastí“. Normy něco předepisují a nic nepopisují. Lze však říci, že obsah norem, tj. to, co tyto normy prohlašují za povinné, povolené nebo zakázané, popisuje ideální svět. Mezi jeho podstatnými částmi mohou existovat logické vazby. Formální studium takových vazeb je předmětem deontické logiky, nazývané také poněkud zavádějícím způsobem „logikou norem“.*“ (Wright, G. H. v. Is and Ought. In Doeser, M. C. Kraay, J. N. (eds) *Facts and Values. Philosophical Reflections from Western and Non-Western Perspectives*. Dordrecht: Kluwer, 1986, s. 44)

V učebnici se dále setkáme s tím, jestli je norma jazykovým výrazem nebo ne (tedy, zda text je totéž, co norma, nebo je norma jen významem – smyslem – textu, který musíme získat interpretací), případně, zda ji můžeme vyjádřit jazykem logiky. Tyto teorie nám ale v semináři užitečné moc nebudou – byť spor o to, jestli je text normou nebo není, jsou, bez ironie, velmi důležité!

Platnost právní normy (včetně kolize platností)

Nyní se zaměříme na platnost normy. Víme, že platnost je velmi důležitá součást ontologické části právní filosofie a znamená, že právní norma existuje (norma nebo text? – to je samozřejmě otázka, ale tu nyní necháme nepovšimnutou). Podle Roberta Alexyho je pojem práva založen na třech prvcích, nebo bychom mohli spíše říkat na předpokladech – sociální účinnosti (zda normy vyvolává účinky), obsahové správnosti (to ten obvyklý soulad s jinými normativními systémy a dodržením procedury

dané právním systémem. Z toho odvozuje i tři typy platnosti: sociologickou, etickou a právní. Zároveň jsou tím i reprezentovány tři pohledy na právní normu, vystihující to, co od právní normy očekáváme.

Robert Alexy tři pohledy na platnost (mimo jiné) rozebral ve své knize *Pojem a platnost práva* (Alexy, R. *Pojem a platnost práva*. Bratislava: Kalligram, 2009)

Sociální (sociologický) pojem platnosti znamená, že právní norma je platná pokud se dodržuje nebo je její nedodržování sankcionováno (str. 115).

Morální (etický) pojem platnosti znamená, že norma je platná, pokud je morálně ospravedlněná. To je základ přirozeného práva, případně práva založeného na rozumu. Rozhodující je zde obsahová správnost, která nijak nezávisí na její sociální účinnosti nebo na formální správnosti. (str. 117).

Právní pojem platnosti je komplikovanější. Alexy správně předpokládá, že těžko můžeme uvažovat o platné právní normě, pokud ji nikdo nedodržuje (právní platnost proto může obsahovat prvky sociální platnosti). Je si také vědom toho, že někdy může obsahovat prvky etické platnosti. Přesto podle něj můžeme vytvořit pojem právní platnosti v užším slova smyslu, který je vázána na specifické vlastnosti právní platnosti, tj. norma byla vydána kompetentním orgánem stanoveným způsobem a respektuje princip hierarchie právních norem (je vydaná v souladu s právním řádem). (str. 117 – 118)

Ota Weinberger vytvořil jinou systematiku koncepcí platnosti. Je zaměřena více na jednotlivé přístupy v rámci právní filosofie.

Weinberger rozlišuje tyto teorie:

- Teorie rodokmenu: platnost právní normy je dána odkazem na pravidla vzniku normy (řadí sem Kelsenův a Hartův přístup);
- Realistická teorie: rozhodující pro platnost normy je praxe soudů (klasický přístup zejména Amerického právního realismu);
- Teorie ospravedlnění: platnost právní normy je vysvětlována přirozenoprávně, tedy právní norma je platná, pokud je morálně ospravedlněna (klasický přirozenoprávní přístup);
- Institucionální koncepce: právní norma je platná, pokud je dodržena procedura vzniku a současně se váže k sociologicky prokazatelným skutečnostem (Weinbergerův přístup).

Weinberger, O. *Norma a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2017, s. 125-126.

Vraťme se nyní k Robertu Alexymu. Vzhledem ke třem možným pohledům na platnost právní normy, můžeme dopět při pohledu na jednu právní normu ke dvěma odlišným závěrům o její platnosti: platná / neplatná. Lze samozřejmě předpokládat, že v drtivé většině případů budou tyto pohledy souladné – právní norma je obvykle skutečně platná, ať se na ni díváme z jakékoli relevantní perspektivy. Přesto může dojít k jevu, který Alexy označuje jako **kolize platností**. Znamená to, že jedna právní norma (pozor, nejde o kolizi norem!) je platná / neplatná podle toho, jaký typ platnosti přijmeme. Vzhledem k tomu, že nás nebude příliš zajímat kolize sociální a morální platnosti (to bychom se dostali vně právní teorie a filosofie), mohou nastat dva případy kolize – právní a morální platnosti a kolize právní a sociální platnosti.

S kolizí morální platnosti a právní platnosti jsme se již setkali – ve druhém semináři jsme se věnovali přítomnosti přirozeného práva v aplikační praxi a trochu jsme se dotkli způsobům, kterými se lze vypořádat s extrémně nespravedlivým právem. To je důsledek právě oné kolize.

Připomeňme si, kdo a jak tuto kolizi řešil. Máme na to nějaký nástroj? A podívejme se specificky na přístup H. L. A. Harta – je jeho koncepce také spojena s kolizí platností, nebo se na to dívá jinak?

Obvykle tedy tuto kolizi můžeme redukovat na dvě otázky (velmi podobné a už jsme se s nimi setkali): Je možné, aby právní norma, která byla vydána formálně správně pozbyla platnost jen na základě svého obsahu? Je možné, aby pravidlo, které nebylo vydáno formálně správně, se mohlo pouze na základě svého obsahu stát právní normou?

Kolize sociální platnosti a právní platnosti je jiná. V tomto případě jde o to, jak moc má vliv sociální účinnost normy, tedy to, zda skutečně vyvolává následky? Opět máme několik možností.

Pokud se spolu s Robertem Alexym podíváme na celý právní systém, může nás napadnout, že např. v případě ústavy může být tento předpis právně platný, ale nedodrží se – nesetkali jsme se s tím už? Jak nám do toho zapadají výjimky uvedené na předchozím semináři?

V případě jednotlivých právních norem tedy dojde v tomto případě kolize platností k tomu, že normy (ne)jsou dodržovány bez ohledu na právní platnost. Opět můžeme mít dva typické případy – norma nebyla vydána formálně správně, ale je dodržovaná.

Co je to za případ? Je to jeden z klasických prvků právní teorie. Ano (modří už vědí).... Jsou to skutečně právní obyčeje.

Tedy ale případ opačný – norma je vydána správně, jsou tedy dodrženy podmínky právní platnosti, ale norma dodržována není – v tom případě mluvíme o tzv. negativním obyčeji (převrácený případ shora) – **obsoleci** /obsoletnost normy/. Mohou nastat dva případy: jeden označujeme jako **desuetudo** (zajímavý pohled na obsoletnost nabízí Ota Weinberger - Weinberger, O. Norma a instituce. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2017, s. 125- 126), druhý vyjadřujeme zásadou **Cessante ratione legis cessat lex ipsa**. V obou případech jde o to, že norma není používána, přestože je právně platná (paní Jechová a její známá, Máňa z OPBH, by uvedly směroplatná viz film Kulový blesk). Rozdíl mezi nimi je ten, že zatímco v případě desuetudinis by norma mohly být použita, protože jsou splněny podmínky pro její aplikaci, použita nebyla (vyšla z užívání, u nás se někdy používá pojem vyhaslá). V případě *cessante* normu již použít nejde, protože podmínky pro její aplikaci již nemohou nastat – norma tedy již nikdy nemůže být použita. Níže si to ukážeme v rozhodovací praxi Ústavního soudu.

Struktura právní normy

V právní teorii jsme si říkali, že struktura právní normy se skládá z hypotézy, dispozice a sankce. Tato tříprvková struktura právní normy je právně teoretická a jedná se o import ze zahraničí – konkrétně ze Sovětského svazu (ano, může nám trochu připomínat plastové pohárky ze socialistického Polska nebo plastové lžičky z NDR – viz Pelíšky) po roce 1948 [viz např. Krošlák, D. K teorii štruktúrovania právnych noriem (pokus o logicko-sémantickú analýzu v evolučnej perspektive). *Právnik*, 2009, roč. 148, č. 9, s. 365 – 376 nebo Jakab, A., Hollán, M. Dogmatické dědictví socialismu v dnešním právu. *Právnik*, 2006, roč. 145, č. 2, s. 187).

V právní filosofii drtivě převládá dvouprvková struktura – **podmínka a následek**. Té se přidržíme i v tomto kurzu.

Pavel Holländer předpokládá, že „*struktura právní normy se skládá z řetězce, jehož články jsou složeny ze dvou základních částí, a to skutkové podstaty a právního následku.*“ Holländer, P. Filosofie práva. 2. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2012, s. 174.

Podmínka je jasná a můžeme říci, že je to ona „hypotéza“ – skutková podstata. Podle Holländera určuje **subjekty a situace**, tedy to, co musí nastat, aby mohlo dojít k normativnímu tlaku (normativnímu následku).

Normativní následek má také několik komponent:

- normativní modalitu (normativní způsob formování lidského chování);
- předmět právní úpravy (objekt práv a povinností);
- stanovení subjektu jako jednatelce (agens) nebo přijímajícího (paciens);
- určení subjektu chování.

My se zaměříme na mody normativity (normativní modality). Podle Pavla Holländera se jedná o formy mocenského tlaku na adresáta. Jsou jimi **příkaz, zákaz, dovolení**. Vždy je podstatné uvědomit si, že norma musí umožňovat své porušení (to víme již z teorie práva a víme, že takové porušení by mělo být potrestáno) – subjekt tak vždy stojí minimálně před volbou normu dodržet nebo porušit. Právo je také charakteristické tím, že stanovuje určitou alternativu jednání (chování) – **povinnost**. A mody normativity určují, jak je lze tuto povinnost **vyjádřit**.

Příkaz znamená, že je povinnost vyjádřena pozitivně – v normě uvedená alternativa je tou, kterou má subjekt dodržet.

Zákaz znamená, že je v normě povinnost vyjádřena negativně – alternativa chování je pro subjekt vyloučena.

Dovolení je komplikovanější. Existuje totiž více typů dovolení. Existuje **implicitní dovolení** – to je dovolení dané příkazem (pokud má subjekt něco činit – má označenu jednu alternativu, kterou má dodržet – musí ji mít dovolenou; v tuto chvíli, však již nemůže činit opak). Je také **explicitní dovolení** (výslovné dovolení – pokud je dovoleno určité jednání, je dovolen i jeho opak). Můžeme se setkat také s **dovolením na základě neupravenosti** (indiferentní – to, co právo nereguluje, mohou činit) a **dovolením ve smyslu nezakázaného jednání** (je normativně daná varianta, že co není zakázáno, je dovoleno).

Blíže k normativním modalitám doporučuji učebnici – hlubší vysvětlení by již šlo nad rámec semináře.

Praktická část

Nyní se zaměříme na soudní rozhodnutí, která směřují k tématu právní normy. U nich se zaměříme především na platnost a případnou kolizi platností.

[Nález sp. zn. Pl. ÚS 14/94 ze dne 8. 3. 1995 \(N 14/3 SbNU 73; 55/1995 Sb.\)](#)

[Nález sp. zn. Pl. ÚS 14/94 ze dne 8. 3. 1995 \(N 14/3 SbNU 73; 55/1995 Sb.\)](#) reaguje na restituční a dekrety prezidenta republiky (konkrétně na dekret prezidenta republiky č. [108/1945 Sb.](#), o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy) v tzv. kauze Dreithaler.

Ústavní soud konstatoval, že má pravomoc přezkoumávat dekrety prezidenta republiky a začal tedy zjišťovat, zda jsou skutečně platné – tedy, zda jsou u nich splněny všechny podmínky (formální i

materiální), které jsou pro „zákon“ vyžadovány. My si to pro potřeby semináře převedeme do podoby platnosti právní normy podle Roberta Alexyho.

Nejprve se Ústavní soud zaměřil na formální stránku. *„Prvou ze základních otázek v projednávané věci je otázka, zda napadený dekret prezidenta republiky, totiž dekret ze dne 25. 10. 1945 č. 108/1945 Sb., o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy, byl vydán v mezích legitimně stanovených kompetencí či naopak, jak tvrdí navrhovatel, stalo se tak v rozporu se základními zásadami právního státu, neboť k jeho vydání došlo orgánem moci výkonné v rozporu s tehdy platným ústavním právem.“*

Dále (v témže odstavci) pak pokračuje odkazem na nacistický právní systém, případně na formálně-právní legitimitu, před kterou byl postaven ústavní princip demokratické legitimacy státního zřízení.

Jakého typu platnosti se zde Ústavní soud dovolává? Z čeho tak můžeme usuzovat? Může v tomto případě docházet k nějaké kolizi. Zejména s tím ohledem, že o pár řádků níže se Ústavní soud dovolává na hodnotový řád. To vše musíme brát v kontextu toho, že prezident Beneš před válkou abdikoval. Jak je to potom s jeho pravomocí vydávat dekrety prezidenta republiky?

Dále se Ústavní soud věnuje formálním aspektům a směřuje tak k jejich právní platnosti. Pro jejich legitimitu však musí nalézt jejich propojení s právním řádem předmnichovské republiky, jakož i s právním řádem současným. To Ústavní soud činí takto: *„Pro kontinuitu právních předpisů obsažených v dekretch prezidenta republiky s předmnichovským právním řádem svědčí však zejména i to, co představuje jednu ze základních podmínek této kontinuity, totiž konsens českého národa s hodnotovou i právní návazností na Masarykovu republiku. Zatímco nacistické Německo usilovalo narušit a zničit základní principy československého právního a politického řádu, potvrdil náš domácí a zahraniční odboj, navazující na odkaz našich legií v první světové válce, stejně jako negativní postoj celého národa vůči okupantům, s výjimkou skupiny zrádců a kolaborantů, že náš lid si přeje žít v demokratickém a právním státu, jehož významnou vývojovou etapu představovala právě předmnichovská republika. V tomto postoji bylo obsaženo vědomí, že demokratické hodnoty si udržují svou povahu a kvalitu pouze na bázi kontinuity, na bázi jakéhosi společného jazyka, obecného souhlasu s těmito hodnotami a principy. Platilo-li, že principy právního státu byly českým národem akceptovány na základě všeobecného konsensu, platilo současně, že mohly být opuštěny a zaměněny jinými opět jen na bázi platného společenského konsensu, nikoli cestou násilí a teroru.“*

V tomto odstavci se Ústavní soud pohybuje mezi několika typy platnosti.

Co je cílem Ústavního soudu? Jaké typy (a v jakých místech) platnosti zde nacházíme? A i zde – dochází mezi nimi ke kolizi?

Dalším krokem, je vypořádání s možnými hodnotovými vadami dekretů prezidenta republiky ze současného pohledu. Ústavní soud se musí pohybovat mezi několika časovými rovinami, a tedy i kontexty, které jsou velmi rozdílné.

„V odpovědi na další navrhovatelovo tvrzení, že totiž dekret č. 108/1945 Sb., stejně jako další dekrety vydané dr. Edvardem Benešem, odporovaly právním zásadám civilizovaných společností Evropy, a že proto je třeba je považovati za akty nikoli práva, ale násilí, jinými slovy, že postrádají povahu práva vůbec, třeba, a to i ve všeobecném smyslu, zdůraznit základní moment vztahující se k jakémukoliv hodnocení minulosti: to, co přichází z minulosti, musí sice i tvářit v tvář přítomnosti v principu hodnotově obstát, toto hodnocení minulého nemůže však být soudem přítomnosti nad minulostí. Jinými slovy, řád minulosti nemůže být postaven před soud řádu přítomnosti, jenž je již poučen dalšími zkušenostmi, z těchto zkušeností čerpá a na mnohé jevy pohlíží a hodnotí je s časovým odstupem. Z tohoto zorného

úhlu a v kontextu všech souvislostí a událostí v době nacistické okupace a v období na ni úzce navazujícím, třeba hodnotit i sám dekret ze dne 25. 10. 1945 č. 108/1945 Sb., o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy, jehož vydání nebylo ničím jiným než opatřením, v této historické situaci a na bázi tehdy platného právního řádu, reagujícím na předchozí likvidaci státní svrchovanosti, samostatnosti, celistvosti a demokraticko-republikánské státní formy Československé republiky, likvidaci principů demokratického, právního státu, zahrnutých v Ústavní listině Československé republiky z roku 1920, a to nacistickým režimem, jenž se svou ideologií světovlády panské rasy a na tuto ideologii navazujícím terorem pustošícím miliony lidských životů, představuje jeden z nejničivějších totalitních systémů v dějinách lidstva. Je proto třeba považovat za zcela konsekventní i legitimní, že každý demokratický politický systém, jak zdůraznil již T. G. Masaryk, má nejen potřebu, ale i povinnost obrany základů, na nichž je postaven, jak se v předmnichovském Československu skutečně také stalo kupříkladu vydáním zákona č. 50/1923 Sb., na ochranu republiky, a celou řadou dalších opatření, počítaje mezi ně i vojenskou mobilizaci v roce 1938. Vzhledem ke znění ustanovení § 1 odst. 1 dekretu č. 108/1945 Sb. není pochyb o tom, že tento dekret jako svůj cíl sledoval utvrzení zmíněných základních demokratických a právních principů, neboť je namířen právě proti jejich nepřítelům. Toto odhodlání bránit a rozvíjet Českou republiku je ostatně explicitně vyjádřeno i v preambuli k Ústavě České republiky, zachovávající a rozvíjející tímto i v této oblasti důležitý prvek kontinuity.“

V tomto delším odstavci si Ústavní soud připravuje prostor pro své hodnocení. Otázka platnosti již pomalu ustupuje a Ústavní soud se postupně dostává k tomu, zda uvedený dekret vůbec může přezkoumávat – resp. zda jeho přezkum může být relevantní.

Co je důležité při přezkoumávání podobných předpisů? Co je mírou či kontextem, podle kterých to posuzuje? Jak hodnotit minulost? Jak se vypořádává konkrétně s kritérii pro hodnocení dekretů? Zde dávám jako vodítko část nálezu: „I když tedy v dekretu je v prvé řadě řeč o Německé říši a osobách německé národnosti, ve skutečnosti má tento dekret obecnější rozměr a lze jej považovat za jeden z dokumentů reflektujících odvěký zápas mezi demokracií a totalitarismem. Dělicí čarou je zde to, na které straně kdo stál: proto za nepřítele není považován ten, byť kupříkladu německé národnosti, kdo aktivně vystoupil na obranu demokracie anebo byl postižen totalitním režimem, na druhé straně je jako nepřítel kvalifikován ten, kdo, bez ohledu na příslušnost k jakémukoliv národu, aktivně vystoupil proti demokracii. Dále se Ústavní soud dostává ke vztahu kolektivní viny a kolektivní odpovědnosti.“

Dále se Ústavní soud dostává k otázkám kolektivní viny a kolektivní odpovědnosti, resp. presumpci viny a presumpci odpovědnosti.

„Kategorie "odpovědnosti" směřuje totiž zcela zjevně za hranice "viny" a v tomto směru má tedy mnohem širší, hodnotový, sociální, historický, a také právní rozměr. Pro vymezení kategorie odpovědnosti je určující vědomí, že jednotlivec sám je odpověden za své životní postoje, za svá sociální a hodnotová rozhodnutí a že nikdo nemůže za něj tuto odpovědnost převzít, ani sama společnost či dějiny. K osudu každého člověka náleží, že je zapředen do mocenských poměrů, a z této jeho pozice vyplývá jeho odpovědnost zasazovat se o moc, která uskutečňuje lidská práva. Důvodem zakládajícím sociální, politickou, mravní, v některých případech i právní, odpovědnost je tedy právě i zanedbávání spolupráce při strukturování mocenských poměrů, nečinnost v boji o moc ve smyslu služby právu. Proto také v demokracii je politický systém založen na institucionálně konkretizované představě o společné odpovědnosti všech lidí za osud celé lidské společnosti, proto aspekt odpovědnosti zde prolíná ve větší či menší míře všemi sférami, osobním životem jednotlivce, právem i politikou. Imanentním rysem řádu povinnosti a odpovědnosti v demokracii je nejen jeho obecný charakter, ale také jeho vnitřní jistění, vyplývající z interního vztahu subjektu k sociálnímu jednání a jeho následkům. Jen za normy, k jejichž vytvoření jednotlivec přispívá spontaneitou svého myšlení a jednání, se může cítit v pravém smyslu

odpověden. Naproti tomu v totalitním systému, jaký představovalo nacistické Německo, byla odpovědnost institucionálně přenášena na vládnoucí elitu, ačkoli ta ve skutečnosti se cítila jakékoliv odpovědnosti zbavena. Právě na tomto místě je třeba si položit otázku: v jaké míře a v jakém smyslu odpovídají za plynové komory, koncentrační tábory, masové vyhlazování, ponižování, ubíjení a odlištění milionů jen představitelé nacistického hnutí, nebo jsou za tyto jevy spoluodpovědní i všichni ti, kteří z těchto hnutí mlčky profitovali, plnili jeho příkazy a nekladli jim odpor. Černobílé schéma výlučné odpovědnosti představitelů nacismu a nedostatku odpovědnosti všech ostatních sotva existuje. Tak jako na vzniku a vývoji nacismu se podílely i další evropské státy a jejich vlády, neschopné a neochotné čelit již od počátku nacistické expanzi, odpovídá za něj v první řadě sám německý národ, byť i v jeho řadách se našlo nemálo těch, kteří aktivně a statečně proti němu vystoupili. Mezi odpovědností "zbytku světa" a odpovědností německého národa, mezi mlčením a pasivitou jedněch, a mlčením a spíše aktivitou druhých, zdá se však přece jen existovat podstatný rozdíl, jenž hraje významnou roli i v otázce důkazního břemene. Byla to totiž podstatná část německého národa, která v mnoha směrech bezprostředně a vědomě participovala na vytváření mocenských struktur v nacistickém Německu, na expanzi nacistického Německa vůči Československu a všeobecně na nacistických záměrech a aktech, vedoucích k tomu, že v zásadě byl osud celého světa. Ani život v politické temnotě nelegitimize totiž k naprosté sociální rezignaci a apatii: jestliže nějaká společnost je ovládána tyranem, bývá to nejčastěji proto, že nemá odvahu ani schopnost se spravovat sama. Lidský svět může být zachován jen tehdy, jestliže v něm každý ponese svůj díl odpovědnosti, díl, který za něj nikdo nemůže převzít.“

Tím si Ústavní soud zcela otevřel cestu k argumentaci, že posuzovaný dekret není svévolným aktem, ale sankcí s konstruktivním sociálním přínosem a prohloubením smyslu pro odpovědnost.

Jaký je podle Ústavního soudu rozdíl mezi vinou a odpovědností? Nesli českoslovenští občané německé národnosti za situaci v protektorátu vinu nebo odpovědnost? Jak to vysvětlit?

Nakonec se Ústavní soud věnuje podstatnému prvku, tedy kolizi sociální platnosti a právní platnosti dekretů. Vystává zde totiž otázka, zda by mělo smysl, aby Ústavní soud rušil předpis, který už nevyvolává právní účinky – takový náleží by byl pouze deklaratorní a vzhledem k tomu, že by žádné účinky neměl, neměl by ani normativní povahu.

„Na základě všech uvedených zjištění a úvah dospěl proto Ústavní soud k závěru, že dekret prezidenta republiky č. 108/1945 Sb., o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy, byl v době svého vydání nejen legálním, ale také legitimním aktem. Vzhledem k tomu, že tento normativní akt již splnil svůj účel a po dobu více než čtyř desetiletí již nezakládá právní vztahy, a nemá tedy již nadále konstitutivní charakter, nelze dnes, za uvedené situace, zkoumat jeho rozpor s ústavním zákonem nebo mezinárodní smlouvou podle článku 10 Ústavy (čl. 87 odst. 1 písm. a Ústavy ČR), neboť takový postup by postrádal jakoukoli právní funkci. Opačný postup by ostatně zpochybnil princip právní jistoty, jenž je jednou ze základních náležitostí současných demokratických právních systémů.“

Ústavní soud se zde nakonec dostává k tomu, že hodnotí dekret z pohledu právní platnosti a sociální platnosti – a z obou pohledů konstatuje jeho právní existenci (platnost). Vnází však také do diskuse sociální platnost – později se pro to začal používat termín vyhasínání (předpis je vyhaslý).

Jedná se zde o desuetudo nebo o použití principu Cessante ratiōne legis cetera lex ipsa? Proč? Jak mohl Ústavní soud postupovat v případě, kdy zjistil, že dekret není ze sociálního pohledu platný? Jaké důvody Ústavní soud k tomu vedly? Má Ústavní soud důvod nepoužívat pojem desuetudo? Nebo obecně pojem obsolescence?

[Usnesení sp. zn. Pl. ÚS 5/98 ze dne 22. 4. 1999 \(U 32/14 SbNU 309\)](#)

[Usnesení sp. zn. Pl. ÚS 5/98 ze dne 22. 4. 1999 \(U 32/14 SbNU 309\)](#) má trochu jinou povahu. V tomto případě nepůjde o typ obsolece jako v předchozím případě (dekrety prezidenta republiky by jistě bylo možné aplikovat – pokud pomineme ustanovení § 6 odst. 1 ústavního zákona č. 23/1991 Sb., kterým se uvozuje Listina základních práv a svobod jako ústavní zákon Federálního shromáždění České a Slovenské Federativní Republiky, ale měl by někdo důvod tak ještě činit? Nezměnil se kontext?).

Nejprve si připomeňme některé faktické prvky. Jedná se o návrh na zrušení právních předpisů, nebo jejich částí, konkrétně ustanovení § 14 zákona č. [2/1954 Sb.](#), o státním plánu rozvoje národního hospodářství republiky Československé na rok 1954, vládního nařízení č. [55/1954 Sb.](#), o chráněné oblasti Pražského hradu, a vyhlášky Ústředního národního výboru hlavního města Prahy č. 27/1955 Sbírky nařízení, vyhlášek a instrukcí ÚNV hl. města Prahy, o vymezení chráněné oblasti Pražského hradu. Dále se v rekapitulaci skutkového stavu uvádí: „*Navrhovatelé uvádějí, že všechny tři napadené právní předpisy byly řádně vyhlášeny ve Sbírce zákonů nebo ve Sbírce nařízení, vyhlášek a instrukcí ÚNV hl. m. Prahy, staly se platnou součástí našeho právního řádu a po vzniku samostatné České republiky jsou jí na jejím území dodnes. I když se většina ustanovení zákona č. 2/1954 Sb. již nepoužívá, neplatí to o jeho § 14, který umožňuje právní existenci nařízení vlády č. 55/1954 Sb. a vyhlášky ÚNV hl. m. Prahy a č. 27 z roku 1955, jež byly vydány na jeho základě. [...] Primátor hlavního města Prahy Jan Koukal sdělil, že návrh na zrušení vyhlášky Ústředního národního výboru hlavního města Prahy č. 27 z r. 1955 je nepřijatelný, neboť napadená vyhláška byla ještě před doručením návrhu Ústavnímu soudu zrušena vyhláškou Národního výboru hlavního města Prahy č. 6 z roku 1966 o vymezení chráněné oblasti a zájmových území Pražského hradu.*“

Dále Ústavní soud přistupuje k samotnému hodnocení. V první řadě je nezbytné si připomenout, že návrh na zrušení právních předpisů je nepřijatelný, pokud rušený právní předpis již neexistuje – to odkazuje k témuž jako v předchozím případě. Není možné zrušit něco, co již neexistuje, a to i z toho důvodu, že derogaci Ústavní soud provádí s účinky *ex nunc* (jeho zásah nemůže být retroaktivní). Takový akt Ústavního soudu by nebyl normativní. Současně Ústavní soud konstatuje, že relevantní pro přezkum je současný ústavní pořádek, nikoli ten předcházející (je pozoruhodné, že v předchozím případě si toho nebyl vědom).

„Pokud Ústavní soud v rámci kontroly norem posuzuje ústavnost kompetence normotvorného orgánu a ústavnost normotvorného procesu, vychází z § 66 odst. 2 zákona č. 182/1993 Sb., dle něhož je návrh v řízení o zrušení zákonů a jiných právních předpisů nepřijatelný, jestliže ústavní zákon nebo mezinárodní smlouva podle čl. 10 Ústavy, s nimiž jsou podle návrhu přezkoumávané předpisy v rozporu, pozbyly před doručením návrhu Ústavnímu soudu platnosti. Z toho vyplývá, že u právních předpisů vydaných dříve než nabyta účinnosti Ústava České republiky č. 1/1993 Sb. je Ústavní soud oprávněn přezkoumávat toliko jejich obsahový soulad se soudobým ústavním pořádkem, nikoli však ústavnost procedury jejich vzniku a dodržení normotvorné pravomoci. Ústava č. 150/1948 Sb., jíž navrhovatelé argumentují, pozbyla platnosti přijetím Ústavy z 11. července 1960 (čl. 112 odst. 2 ústavního zákona č. 100/1960 Sb.).“

Jaké nástroje má Ústavní soud, pokud by se chtěl vyjádřit k předpisům, které již nejsou normativní. Je skutečně nutné označit návrh jako nepřijatelný? Neprovádí tím Ústavní soud již samotný přezkum?

Nyní již Ústavní soud přistupuje k samotné teoretické rovině a dotýká se střetu sociální platnosti a právní platnosti. Připomeňme si, že v tomto případě jde o to, zda je možné, aby norma (předpis), které

jsou formálně platné (byly vydány řádnou právní procedurou) pozbyly platnosti na základě toho, že se po dlouhou dobu nepoužívají, byť jsou splněny subsumpční podmínky.

„V právní praxi však existuje skupina právních norem, k jejichž naplnění dochází v jednom okamžiku (např. § 871 odst. 1 občanského zákoníku, v platném znění, jež transformovalo právo osobního užívání bytů na nájem), přičemž u nich ani hypoteticky již v budoucnu nemůže vzniknout právní skutečnost, jež by vyvolala právní normou předvídané následky. Posuzování takovýchto případů, jež je svojí povahou posuzování retroaktivním, přesahuje pravomoc Ústavního soudu a plně náleží, s vědomím ústavních omezení, do pravomoci demokratického zákonodárce. Z uvedeného důvodu i veškeré restituční zákonodárství, s jeho nezbytnými retroaktivními komponenty, bylo uskutečněno demokratickým zákonodárcem a nikoli Ústavním soudem. Uvedená obecná konstatování plně dopadají na posuzování ústavnosti napadeného vládního nařízení č. 55/1954 Sb., jež došlo realizace v jednom okamžiku a na jehož základě v budoucnu, a to ani hypoteticky, již nemohou vzniknout právní skutečnosti, jež by založily nové právní následky. Odůvodněnost další existence státního vlastnictví k dotčeným nemovitostem, jež uvedené vládní nařízení založilo, je proto věcí posouzení demokratického zákonodárce.“

Normy, o kterých Ústavní soud hovoří, se nazývají tzv. **normy – opatření**. Jsou to normy, které vyvolají následky a zaniknou, přičemž jejich následky stále zůstávají (vnikly na základě právní normy). Podstatné zde je, že k realizaci došlo v jednom okamžiku – norma vznikla, vyvolala účinky a zanikla (v tomto pořadí). Je jasné, že pokud by došlo ke zrušení této normy, nic by se nezměnilo: jednak již v právním slova smyslu neexistují, a také by to nemělo vliv na jejich právní následky. V tom je rozdíl od předchozího příkladu (rozhodnutí) – zde totiž již nikdy subsumpční podmínky (podmínky nastoupení normativního tlaku) nikdy splněny být nemohou. Proto to není desuetudo, ale aplikace zásady cessante ratione legis cessat lex ipsa.

Otázkou samozřejmě je, zda je to kolize právní a sociální platnosti – čistě proto, že tato norma nemůže být aplikována (je jisté, že podmínky pro její aplikaci nenastanou), ale to je i součást právní platnosti (nejen v širším pojetí).

Dovedete uvést další příklady normy – opatření? Jak by bylo možné postupovat, aby účinky normy – opatření byly zrušeny? Mohl by to udělat i Ústavní soud? Má k tomu nějaké nástroje?

Právní principy

Teoretická část

Právní principy jsou – vedle právních norem – další strukturální jednotkou právního systému. Z učebnice vidíme, že zde nepanuje terminologická jednotnost – právní normy, právní pravidla právní principy – to vše se používá v různých souvislostech. Proto, pro potřeby semináře, budeme pojem **právní pravidla** používat jako nadřazenou (obecnější kategorii). Tato kategorie se skládá z **právních norem** a **právních principů**. A teď, aby to nebylo tak snadné, vše, co jsme si řekli výše o právních normách, platí i pro právní principy (takže to platí pro právní pravidla obecně). U jiných autorů se můžete setkat s jiným přístupem a jiným pojmenováním. Zde uvedené platí pro tento seminář.

Abych mohl demonstrovat, že to někdy bývá chápáno jinak, vezměme si rovnou příklad z Oty Weinbergera (Robert Alexy to vidí dost podobně): „Právní pravidlo je právní norma, kterou je možné vyjádřit univerzálně adresovanou hypotetickou normativní větou. „Univerzální adresou“ máme na mysli skutečnost, že právní pravidlo se vztahuje na všechny právní subjekty. [...] Základní

schéma právního pravidla představuje obecná podmínková normativní věta (obecná hypotetická právní věta). Weinberger, O. Norma a instituce. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2017, s. 71. Znamená to, že pro Weinbergera je obecným pojmem norma, který obsahuje pravidla a principy.

Nyní můžeme přistoupit k odlišení právních principů od právních norem. Zde se nabízí dva přístupy klasický (směřující k obsahu právního principu) a logický (nebo logicko-aplikační, který směřuje k tomu, jak se principy používají).

Klasické vymezení právních principů

Při klasickém/tradičním/ vymezení právních principů a tedy jejich odlišení od právních norem můžeme navázat na učebnici (str. 211), případně na přednášku dr. Hloucha (prezentace je v materiálech „přednáškového“ kurzu).

Právní principy se od právních norem odlišují především tím, že jsou to základní **regulativní ideje**. Představují proto základní myšlenky, na kterých stojí celý právní systém – proto o nich můžeme říci, že jsou to **metanormativní východiska**. Upravují vztahy v celé struktuře práva, přičemž vyjadřují hodnotový (nebo morální) obsah, který se pojí k základní ideji práva. Vyjadřují tedy body, které svým hodnotovým rozměrem určují podobu celého konkrétního právního řádu. Stejně jako normy mají různý stupeň obecnosti, byť většina z nich je skutečně obecnější (ale nutně to neplatí pro všechny, proto to nemůže být rozlišovací znak). Podstatné je, že jejich **skutkové podstaty** (podmínky nastoupení normativního tlaku, či chcete-li subsumpční podmínky) **jsou stanoveny obecněji**, či mnohem méně určitě než právní normy. Nejsou to jen obecnější pravidla, ale myšlenky, na kterých jsou pravidla založena, a proto musí být aplikovatelné na větší počet případů (v tom je prvek obecnosti, neznamená to však, že nutně musí být obecnější).

Klasické vymezení je například zastává Ota Weinberger: *„Právní principy jsou abstraktní právní pravidla, která přímo neurčují, jaké chování má být nebo jaké chování je dovoleno. Přispívají však k řešení právních vztahů, především těch, jejichž posouzení je závislé na hodnocení a soudcovské uvážení. Jakožto vůdčí zásady (maximy) zákonodárství obecně vyměřují základ právních pravidel. Jako prvky determinace a odůvodnění rozhodnutí napomáhají rozhodovací praxi.“* Weinberger, O. *Norma a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2017, s. 80.

Můžeme si také říci, že Robert Alexy si je vědom toho, že existuje celá řada způsobů odlišování právních principů a právních norem. *„Mohli bychom tedy uvažovat o normách a principech podle toho, jak vznikly, například podle toho, zda byly vytvořeny nebo poznávány (Samuel I. Shuman), explicitností jejich hodnotového základu (Claus-Wilhelm Canaris), jejich morálního obsahu nebo jejich vztahu k ideji práva (Karl Larenz) nebo nejvyššímu právu (Hans Julius Wolff), jejich významu pro právní řád (Karl Larenz), podle toho, zda je můžeme jistě poznat, či je můžeme rozlišovat podle jejich obecnosti nebo všeobecné závaznosti.“* Alexy, R. *Recht, Vernunft, Diskurs. Studien zur Rechtsphilosophie*. Frankfurt am Mein: Suhrkamp, 1995, s. 185.

Logické vymezení právních principů

My se však více zaměříme na logické (logicko-aplikační) vymezení právních principů. To je koncepce, kterou na teoretické (doktrinální) rovině rozpracovali (každý zvlášť, ale navazovali a reagovali na sebe) americký právní filosof [Ronald Dworkin](#) (1931 – 2013) a nám již známý Robert Alexy.

Dworkin při vymezení právních principů (jejich odlišování od norem) využívá tzv. strukturální argument: pro principy není nezbytné jejich formální vyjádření, ale platí na základě svého obsahu. Podle Dworkina je rozdíl mezi principy a normami logický – neuplatní se u nich logický argument vyloučení třetího (norma buď platí, nebo ne, nic mezi tím není), ale jejich platnost má různou intenzitu (jejich platnost je aproximativní). Spolu s Robertem Alexym k tomu můžeme doplnit, že jsou to **příkazy k optimalizaci**, protože jejich cíl, či hodnota, kterou reprezentují, má být dosažena v co největší míře. Dworkin uzavírá, že (krom absence pravidla vyloučení třetího a stupně závaznosti) v případě kolize mezi dvěma principy (u norem – pokud dojde ke kolizi – zůstává platná pouze jedna norma, druhá zaniká) se jeden stane rozhodující (ten s vyšší důležitostí), avšak ten druhý svou platnost neztratí.

Právní principy na rozdíl od právních norem

- nemají absolutní platnost, ale mají aproximativní platnost (neuplatní se v případě jejich platnosti argument vyloučení třetího);
- platnost principů má různou intenzitu;
- je nutné kolidující principy poměřovat.

Alexy na rozdíl od Dworkina nepředpokládá, že by aplikace norem byla tak snadná – podle něj ani v případě norem nelze postihnout všechny výjimky a zvláštnosti. Proto předpokládá, že rozdíl mezi normou a principem lze zjistit pouze v případě, jsou-li dvě pravidla ve sporu: pokud je poměrujeme, pak jsou to principy. Pokud ne, jsou to pravidla. Oba se shodují na tom, že normy a principy se neliší na základě svého obsahu, a že se liší povahou logického sporu (vyloučení třetího ano/ne). Alexy na rozdíl od Dworkina ale například předpokládá, že by se principy vztahovaly k odůvodnění individuálních práv, ale dává je do souvislosti i se základními právy a svobodami které mají i veřejný charakter (tedy nejen individuální, ale také veřejná dobra – rozlišujeme je podle toho, zda je můžeme distribuovat, bez ztráty jejich podstaty).

U logického vymezení právního principu zůstaneme déle.

Princip proporcionality

Již víme, že se právní principy od právních norem odlišují na základě své aplikace – platí v rozdílné míře a musíme je poměřovat (vážit). V případě kolize norem (nezaměňovat s kolizí platností, to je něco zcela jiného!) zjistíme na základě pravidel, která platí, a tu aplikujeme, druhá neexistuje (není platná – je zrušená, derogovaná). V případě principů, protože mají **aproximativní platnost** (mají platit v co největší míře; principy mají dimenzi důležitosti) musíme zvažovat, který princip převáží a maximalizuje svou použitelnost, a který princip bude použit v menší míře, nebo vůbec avšak bez toho, že by přestal platit. Proto vždy předpokládáme, že právní principy jsou v kolizi (jsou rozporné – což je trochu v rozporu s tezí, že právní řád je bezrozporný, ale vzhledem k tomu, že stále hledáme a v každém individuálním případě je poměrujeme, není takový problém). Vzhledem k tomu, že je nutné oba principy naplnit v co možná největší míře (byť jeden více a druhý méně), je pro jejich aplikaci (pro nalezení optimálního stavu) použít **princip proporcionality**. Dokonce do té míry, že můžeme princip proporcionality chápat jako samotnou součást každého právního principu (nemohou bez ní existovat).

Princip proporcionality má celou řadu kritiků – v semináři se však těmto kritikům nebudeme věnovat. Nejde o to, jestli mají pravdu nebo ne (v mnoha případech ji mají), ale o pochopení základního nástroje, kterým princip proporcionality je.

Princip proporcionality je používán mnoha způsoby. Jedním z posledních pozoruhodných způsobů aplikace testu proporcionality je ten [vyslovený](#) Veřejným ochráncem práv, který směřuje k tzv. **pomýšlení**. Přestože se jedná o progresivní podobu, nebudeme se jí držet a raději zůstaneme u klasického testu, který je přeci jen objektivnější a obvyklejší.

Teoreticky vysvětlovat princip proporcionality sice je možné, ale my využijeme dobrodiní povinných soudních rozhodnutí a vysvětlíme si princip proporcionality na nich.

Praktická část

[Nález sp. zn. Pl. ÚS 4/94 ze dne 12. 10. 1994 \(N 46/2 SbNU 57; 214/1994 Sb.\)](#)

V tomto [nálezu](#) Ústavní soud zkoumal, zda je možné, aby v právním řádu existoval tzv. institut anonymního svědka. To je institut, ve kterém – obecně řečeno – obžalovaný ani jeho obhájce, neznají identitu svědka.

Při použití principu proporcionality je vždy nezbytné optimalizovat kolidující právní principy – najít takový jejich poměr, ve kterém oba budou zachovány v co největší míře. V konkrétních případech je to tak, že institut (nebo norma – v tomto případě institut anonymního svědka) musí být „proporcionální“ ve vztahu mezi kolidujícími právními principy. Proto je nejprve potřeby tyto principy najít – principy, které se střetávají (kolidují), právě v případě „anonymního svědka“. V první řadě ten, do kterého se zasahuje.

„Smyslem práva na veřejné projednání věci, ve spojení s právem vyjádřit se ke všem prováděným důkazům, je poskytnout obžalovanému v trestním procesu možnost verifikace důkazů, směřujících vůči němu, a to před tváří veřejnosti. Tato verifikace v případě svědecké výpovědi obsahuje dva komponenty: prvním je prověření pravdivosti skutkových tvrzení, druhým je potom možnost prověření věrohodnosti svědka. Instituce anonymních svědků tudíž omezuje možnost obžalovaného verifikovat pravdivost vůči němu směřující svědecké výpovědi, protože vylučuje možnost vyjádřit se k osobě svědka a k jeho věrohodnosti. Omezuje tedy jeho práva na obhajobu, je v rozporu s principem kontradiktornosti procesu, s principem rovnosti účastníků, protože stejné omezení nezavádí pro obžalobu, a je tedy v rozporu s principy spravedlivého procesu.“

Takže právní princip, který je „anonymním svědkem“ zasažen již máme. To koneckonců namítají stěžovatelé. Teď je tedy možné použít princip proporcionality. Důležité je si uvědomit, že v mnoha ohledech se v případě použití principu proporcionality uplatní zásady subsidiarity (nejprve se uplatní mírnější prostředky). To mimo jiné znamená, že neprojde-li posuzovaný prvek (norma, institut atp.) kterýmkoli z postupných kroků používaných při principu (testu) proporcionality, test se dále neprovádí.

Celý test shrnuje ústavní soud takto: *„Při posuzování možnosti omezení základního práva či svobody ve prospěch jiného základního práva resp. svobody lze stanovit tyto podmínky, za jejichž splnění má prioritu jedno základní právo či svoboda:*

První podmínkou je jejich vzájemné poměrování, druhou je požadavek šetření podstaty a smyslu omezovaného základního práva resp. svobody (čl. 4 odst. 4 Listiny základních práv a svobod).

Vzájemné poměrování ve vzájemné kolizi stojících základních práv a svobod spočívá v následujících kritériích:

Prvním je kritérium vhodnosti, tj. odpověď na otázku, zdali institut, omezující určité základní právo, umožňuje dosáhnout sledovaný cíl (ochranu jiného základního práva). V daném případě lze přisvědčit zákonodárci, že institut anonymního svědka umožňuje dosáhnout cíl, tj. zabezpečit ochranu nedotknutelnosti jeho osoby.

Druhým kritériem poměrování základních práv a svobod je kritérium potřebnosti, spočívající v porovnávání legislativního prostředku, omezujícího základní právo resp. svobodu, s jinými opatřeními, umožňujícími dosáhnout stejného cíle, avšak nedotýkajícími se základních práv a svobod. Odpověď na splnění kritéria potřebnosti v daném případě není jednoznačná: stát kromě legislativní konstrukce, umožňující anonymitu svědka, může k jeho ochraně použít i jiné prostředky (např. využití anonymní výpovědi pouze jako kriminalistického prostředku pro další vyšetřování, poskytnutí ochrany svědkovi atd.).

Třetím kritériem je porovnání závažnosti obou v kolizi stojících základních práv. V posuzovaném případě jedním z nich je právo na řádný proces, zabezpečující právo na osobní svobodu, druhým je právo na osobní nedotknutelnost. Tato základní práva jsou prima facie rovnocenná.

Porovnávání závažnosti v kolizi stojících základních práv (po splnění podmínky vhodnosti a potřebnosti) spočívá ve zvažování empirických, systémových, kontextových i hodnotových argumentů. Empirickým argumentem lze chápat faktickou závažnost jevu, jenž je spojen s ochranou určitého základního práva (v posuzovaném případě jde o nárůst případů vyhrožování a zastrašování svědků ze strany organizovaného zločinu). Systémový argument znamená zvažování smyslu a zařazení dotčeného základního práva či svobody v systému základních práv a svobod (právo na řádný proces je v této souvislosti součástí obecné institucionální ochrany základních práv a svobod). Kontextovým argumentem lze rozumět další negativní dopady omezení jednoho základního práva v důsledku upřednostnění jiného (v daném případě možnost zneužití institutu anonymního svědka v trestním procesu). Hodnotový argument představuje zvažování pozitiv v kolizi stojících základních práv vzhledem k akceptované hierarchii hodnot.

Součástí porovnávání závažnosti v kolizi stojících základních práv je rovněž zvažování využití právních institutů, minimalizujících argumenty podložený zásah do jednoho z nich.“

Vidíme tedy, že test proporcionality se skládá ze třech kroků, přičemž třetí má ještě jeden zvláštní krok. Ty kroky (dílní testy) jsou:

1. Prvním krokem je **test vhodnosti** – zde se uplatní teleologické hledisko. Skutečně posuzovaný prvek směřuje k prezentovanému cíli? Má opravdu deklarovaný účel? Samozřejmě, pokud posuzovatel (v tomto případě Ústavní soud) zjistí, že institut nemá účel, nemá smysl v testu pokračovat (hledisko subsidiarity, ale také efektivnosti). Vzpomeňme, že co nemá účel, nemá v právu vůbec být.

Co v tomto případě? Určil Ústavní soud účel institutu anonymního svědka? Jaký účel to byl, tj. jaký princip je tím kolidujícím, který by měl převážet?

2. Druhým krokem (testem) je **test potřebnosti**. V něm se zkoumají existující alternativy. Tzn., opět se uplatní hledisko subsidiarity – pokud existuje institut, který dosahuje téhož cíle a pokud nezasahuje kolidujícím principem, není důvod, aby hodnocený institut v právu existoval (existuje méně problematický nástroj naplňující stejné či alespoň srovnatelné účely). Důležité je, že musí jít o existující alternativu, nikoli představitelnou alternativu.

Prošel „anonymní svědek“ tímto testem? Našel Ústavní soud srovnatelnou alternativu (naznačím, že pokud by ji našel, test by dále nepokračoval – nebo by pokračoval pouze „akademicky“). Byl tedy přesvědčen, že je nějaká srovnatelná reálná alternativa?

3. Třetím krokem je **porovnání závažnosti** (poměřování). Zde je přítomna ona dimenze důležitosti a uplatní se aproximativní platnost normy. Zvažuje se význam a důležitost principů a jejich vzájemné proporcionální uspořádání v konkrétním případě. Zde se uplatní argumenty, které Ústavní soud vypočítává.

Co v tomto případě? Je vztah kolidujících právních principů proporcionální? Je zásah do jednoho v souladu s jeho významem a prosazením druhého právního principu?

4. Pak je krok poslední – tj. **minimalizace zásahů**. To znamená, že do každého principu (stále je to příkaz k optimalizaci) by se mělo zasáhnout nejen v přiměřené míře, ale co nejméně. Tj. i když je vztah obou vyvážený (proporcionální), neznamená to, že – v tomto případě – zákonodárce využil všechny nástroje, které mohl, aby zásah do právního principu zmenšil, a tím umožnil jeho zachování v co největší míře. Zde se zvažují všechny reálné (proveditelné) nástroje, které zákonodárce mohl využít.

Co mohl zákonodárce využít? Jaký nástroj mu Ústavní soud doporučil? Co tedy bylo příčinou kasačního zásahu Ústavního soudu?

Nález sp. zn. III. ÚS 256/01 ze dne 21. 3. 2002 (N 37/25 SbNU 287)

Tento [nález](#) se týká tzv. [rekognice](#). Stěžovatelům šlo – mimo jiné – o to, aby jejich fotografie, které byly pořízeny na základě tzv. úřední licence, nebyly použity při rekognici v trestním řízení, tj. aby nebyly součástí trestního spisu (jejich fotografie byly tzv. fotografie figurantů, nikoli jako osob, které jsou pro řízení významné).

Krom dalších postupů (například uplatnění Schumannovy formule – což je mimochodem také jeden z prvků, při němž se uplatní subsidiarita, neboť není nutné rušit právní předpis, když je možná jeho ústavněkonformní interpretace), přistoupil Ústavní soud i k aplikaci principu proporcionality. Důležité je si uvědomit, že Ústavní soud nemohl posoudit stížnost v plném rozsahu, neboť došlo ke změně podústavního (v nálezu se ještě používá starší terminologie – „jednoduchého“, ale ta byly příliš provokativní) práva, a proto jeho zásah postrádal smysl. Poté se Ústavní soud věnoval posuzování rozhodování soudů, zda správně aplikovaly využití tzv. úřední licence, tj. souhlasu daného přímo zákonem k zásahu do osobnostních práv.

Než přejdeme k testu proporcionality, který Ústavní soud provedl, aby zjistil, zda v daném případě je využívání fotografií z registru osob možné používat k rekognici v trestním řízení, věnoval se ještě tomu, jakých práv se principy mohou týkat – vzpomeňme si, že Dworkin spojoval principy pouze s individuálními právy, Zatímco Alexy je požadoval rozšířit i na práva veřejná (kolektivní).

„V nálezu ve věci Pl. ÚS 15/96 konstatoval v této souvislosti následující: "Ústavní úprava postavení jedince ve společnosti obsahuje ochranu individuálních práv a svobod, jakož i ochranu veřejných statků. Rozdíl mezi nimi spočívá v jejich distributivnosti. Pro veřejné statky je typické, že prospěch z nich je nedělitelný a lidé nemohou být vyloučeni z jeho požívání. Příklady veřejných statků jsou národní bezpečnost, veřejný pořádek, zdravé životní prostředí. Veřejným statkem se tudíž určitý aspekt lidské existence stává za podmínky, kdy není možno jej pojmově, věcně i právně rozložit na

části a tyto přiřadit jednotlivcům jako podíly. [K pojmu veřejné statky v ekonomické literatuře viz např. P. A. Samuelson, W. Nordhaus, *Ekonomie*, Praha 1991, s. 770-771, 982; v literatuře právníkové např. J. Raz, *Right-Based Moralities*, in: *Theories of Rights*, (Ed. J. Waldron), Oxford 1984, s. 187; R. Alexy, *Recht, Vernunft, Diskurs. Studien zur Rechtsphilosophie*, Frankfurt a. M. 1995, s. 239 a násl.] Pro základní práva a svobody je, na rozdíl od veřejných statků, typická jejich distributivnost. Aspekty lidské existence, jakými jsou např. osobní svoboda, svoboda projevu, účast v politickém dění a s tím spjaté volební právo, právo zastávat veřejné funkce, právo sdružovat se v politických stranách atd., lze pojmově, věcně i právně členit na části a tyto přiřadit jednotlivcům. V případě kolize je nutné stanovit podmínky, za splnění kterých má prioritu jedno základní právo či svoboda, a za splnění kterých jiné, resp. určitý veřejný statek. Základní je v této souvislosti maxima, podle které základní právo či svobodu lze omezit pouze v zájmu jiného základního práva či svobody nebo veřejného statku.“

Patrný je zde prvek **distributivnosti**, který pomůže odlišit kolektivní a individuální dobra. Nyní tedy zbývá určit, které principy se v případě „naší“ rekognice střetávají. Ústavní soud to má rychle hotovo: „Poměřování v kolizi stojícího práva na ochranu osobnosti a veřejného zájmu na objasnění trestných činů a spravedlivém potrestání jejich pachatelů.“

Postupujme spolu s Ústavním soudem – tentokrát to zkuste sami.

1. Jak byla naplněna podmínka vhodnosti? Dosahuje skutečně deklarovaného účelu?
2. Jak byl naplněn test potřebnosti? Věnoval se Ústavní soud otázce subsidiarity? Jaké alternativy zvažoval?
3. Jakým způsobem provedl Ústavní soud poměřování? Co v této souvislosti zvažoval?
4. Byl prostor na zkoumání tzv. minimalizace zásahů? Jak si s tímto prvkem testu proporcionality Ústavní soud poradil?

Pokud se zaměříme na shora zmíněnou minimalizaci zásahů, je z ní patrné, že podle Ústavního soudu k žádnému zásahu do osobnostních práv nedošlo (tj. ani nekonstatuje, že by bylo proporcionální), byť o pár odstavců níže dospívá k závěru, že rekognice pomocí fotografií je menším zásahem než rekognice in natura (je ovšem otázkou, zda toto není prvek testu potřebnosti, neboť se jedná o reálný nástroj).

„Z hlediska této maximy lze konstatovat, že posuzovaný model jednoduchého práva a jeho interpretace a aplikace v předmětné věci požadavkům z ní plynoucím dostal. Zákonná licence dle § 12 odst. 2 obč. zák. ve spojení s § 93 odst. 2 a § 103 tr. řádu, § 4 zák. č. 75/1957 Sb., § 2 odst. 1 písm. l) a § 45a zák. č. 283/1991 Sb. v žádném případě nezaložila jakékoli dotčení osobnostních práv plynoucích z § 11 obč. zák. [...] Z pohledu požadavku minimalizace zásahu do základního práva a svobody, jež dostal podmínkám principu proporcionality, nutno poukázat i na skutečnost, že rekognice pomocí fotografií představuje svojí intenzitou menší zásah do osobnostních práv než rekognice in natura, je tedy prostředkem mírnějším (shodně doktrína: H. Artkämper, *Gegenüberstellungen - Erkenntnisquelle mit Kauteln. Kriminalistik*, 10, 1995, s. 650; R. Riegel, *Wahllichtbildvorlage und informationelles Selbstbestimmungsrecht. ZRP*, 12, 1997, s. 477).“

A aby toho nebylo málo „obiter dictum“ Ústavní soud ještě poznamenává, že k zásahu dojít nemohlo, protože trestní spis, ve kterém byly fotografie obsaženy, není šířením fotografií ve veřejnosti. Tím, kdo tyto informace šířil, byl deník Blesk, nikoli Česká republika, která byla žalována před obecnými soudy.

Rozsudek Krajského soudu v Brně ze dne 6. listopadu 2009 č. j. 24 C 45/2007-121

Rozsudek Krajského soudu v Brně (je v [učebních materiálech v IS](#)) zde máme jako doplněk. Je nepochybné, že princip proporcionality využívají ústavní soudy. Je také dobré si uvědomit, že by jej měly používat i parlamenty (nebo obecně zákonodárci) – neboť zákon, či normy v něm obsažené, by měly již projít testem proporcionality a vhodně vyvažovat kolidující právní principy. Podle Nejvyššího správního soudu by tento test měly používat i správní orgány.

[Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 20. 8. 2009, čj. 5 As 39/2009 – 81](#): „Porušení povinnosti uhradit včas pojistné na veřejné a zdravotní pojištění či porušení předpisu upravujícího pobyt cizinců na území České republiky, je dle názoru Nejvyššího správního soudu, nepochybně porušením právního předpisu, které však samo o sobě nemusí zakládat nesplnění zmíněné zákonné podmínky pro udělení státního občanství České republiky. Toto porušení povinnosti však musí být hodnoceno z hlediska proporcionality a rozhodnutí správního orgánu musí dostatečně přihlídnout k závažnosti případného porušení zvláštního právního předpisu a k okolnostem podstatným pro zhodnocení jeho závažnosti.“

Podobně i Krajský soud v Brně – ve sporu na ochranu osobnosti – použil princip proporcionality. Mimochodem, tento typ sporů je velmi typický, co se týče testu proporcionality.

Po skutkové stránce krajský soud zjistil: „že se v přízemí u vchodu nachází kamera, která snímá vstupující osoby. Takto jsou pořizovány záznamy osob, na nichž jsou dle žalovanými nezpochybněného tvrzení žalobce zaznamenávané osoby zachyceny identifikovatelným způsobem.“ V právním hodnocení soud přistoupil k testu proporcionality: „Za takto zjištěné skutkové situace bylo z právního hlediska zapotřebí zabývat se kolizí osobnostních práv žalobce (jako nájemce bytu v předmětném domě) s právy žalovaných jako vlastníků domu.“ V případě žalovaných šlo konkrétně o ochranu majetku a pořádku v domě.

Poté krajský soud přistoupil k přímé aplikaci testu (principu) proporcionality. Všimněme si, že soud ještě více rozvedl kolidující principy a přisoudil jim ústavní relevanci odkazem na konkrétní základní práva a svobody vyjádřené v Listině základních práv a svobod.

Postupoval krajský soud při aplikaci testu proporcionality správně? Jsou jednotlivé kroky realizovány v takové podobě, kterou (v předchozích zmíněných rozhodnutích) předvídal Ústavní soud? Jak je to s hlediskem subsidiarity – využil jej krajský soud správně? Vzal při svém hodnocení v úvahu všechna relevantní kritéria?